

Diasporos istorija ir kultūra

Regina LAUKAITYTĖ
Lietuvos istorijos institutas

Žvalgybų veterano Kazio Pilėno legendos pėdsakais

Santrauka. Straipsnis skirtas išeivio Kazio Pilėno-Palmeris (1872–1956) biografijai bei veiklai. Jis dirbo Didžiosios Britanijos, JAV, carinės Rusijos ir Lietuvos žvalgybų struktūrose, paliko pėdsakų rezonansinių bylų istorijose. XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje, gyvendamas Londone ir Niujorke, jis buvo vienas aktyviausių pirmųjų lietuvių išeivių kultūros bei politinių organizacijų kūrėjų, spaudos leidėjų. Nors dirbo žvalgybų struktūrose, K. Pilėnas buvo labai viešas asmuo: rašė į lietuvių išeivijos spaudą, pasakojo apie save žurnalistams. Buvo charakterizuojamas prieštarinčiai: ir kaip žymus veikėjas, ir kaip „tamsi ypata“, avantiūristas. Pasitelkiant archyvinius šaltinius, istoriografiją ir periodinę spaudą, šiuo tyrimu siekiama išsiaiškinti, kas iš tiesų buvo K. Pilėnas – avantiūristas ar išeivijoje solidžią karjerą pasiekusi asmenybė.

Raktažodžiai: Kazys Pilėnas-Palmeris, lietuvių išeivija, Lietuvos žvalgyba.

„Niekas nežino, kaip jis gyvena (kapitolo neturi, nieko nederba, o vienok vaiksščioje net irgi pasirėdęs)“¹, – stebėjosi Londono lietuviai lengvu Kazio Pilėno gyvenimu Britanijos sostinėje prieš gerą šimtą metų. Jis ryškiai išsiskyrė iš lietuviškosios išeivijos aplinkos, nes dauguma tėvynainių vargo kasyklose ar fabrikuose, tik vienam kitam prasigyvenus pavyko sėkmingai įsteigti savą verslą, užsiimti prekyba. Sočios duonos K. Pilėnas prasiimanė iš veiklos, kurią anuomet ir dabar gaubia paslaptys bei sąmokslų teorijos, ji – neišsenkantis penas detektyvinių romanų ir kino filmų siužetams.

Kazys Pilėnas-Palmeris (*Casimir Pilenas-Palmer*) buvo žmogus, susijęs su bent keturių valstybių – Didžiosios Britanijos, JAV, carinės Rusijos ir Lietuvos – žvalgybomis. Dvigubą jo pavardę nesunku aptikti internete: jam skirta straipsnių

¹ Parapijonas, „Atsisisaukimas Londono lietuvių“, *Žvaigždė*, 1901, nr. 22, 342.

„Vikipedijoje“², jis minimas istorikų tyrimuose³, žinynuose ir tinklaraščiuose⁴, bet kadangi įvykiai klostėsi toli nuo Lietuvos, čia jis beveik pamirštas. Lietuviškuose tekstuose jo veikla vertinama prieštarinčiai. Bostone leidžiant „Lietuvių enciklopediją“, trumpą straipsnelį apie jį redaktoriai pradėjo žodžiais „avantiūristas, seklys“⁵. Arvydas Anušauskas knygos apie Lietuvos slaptąsias tarnybas parašė jį pristatė kaip aukštą pareigas Didžiosios Britanijos ir JAV žvalgybos institucijose ėjusį, kolegų gerai vertintą specialistą.⁶ Iš karto reikia pasakyti, kad pastarasis teiginys pagrįstas paties K. Pilėno pateikta informacija, įrašyta savo nuopelnų apžvalgoje 1920 m., kai, būdamas bedarbis, siekė tarnybos Lietuvoje.⁷ Ar šios žinios patikimos? Ar tik K. Pilėnas, kaip patyręs agentas, nebus susikūręs savo naujai misijai pritaikytos legendos?

Šio darbo tikslas – pasitelkiant archyvinius šaltinius, istoriografiją ir periodinę spaudą, rekonstruoti K. Pilėno žvalgybinę veiklą, biografiją. XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje lietuvių išeivijoje būta nedaug tokių spalvingų asmenybių. Ne be reikalo trumpame nekrologe, pasirodžiusiame išeivijoje 1956 m., pažymėta, kad labai įdomus jo gyvenimas vertas atskiros studijos.⁸

Nuo XIX a. pabaigos žvalgyboms dirbęs K. Pilėnas turėjo ką papasakoti apie savo vaidmenį pasaulinės svarbos įvykiuose. Jis buvo puikus pasakotojas, gausybė detalių ir visuomenei žinomų pavardžių gebėjo sukurti tikrovišką įvykių paveikslą. Gyvenimo saulėlydyje dalydamas interviu Amerikos žurnalistams, jis didžiavosi karjerą pradėjęs „didžiojo airio“, britų žvalgybos sistemos kūrėjo sero Williama Melvillio pakviestas, sekęs ne bet ką, o centrines Rusijos bolševikų partijos figūras.⁹ Amžių sandūroje Londone iš tiesų buvo ką sekti – ten vykdavo šios partijos suvažiavimai, kurį laiką gyveno Leninas ir kiti „Iskros“

² Jo pavardė įtraukta į „Vikipedijos“ išteklis: „Category:British Intelligence Operatives“, *Wikipedia*, žiūrėta 2025 sausio 14, https://en.wikipedia.org/wiki/Category:British_intelligence_operatives; „Category:British Military Intelligence Informants“, *Wikipedia*, žiūrėta 2025 sausio 14, https://en.wikipedia.org/wiki/Category:British_military_intelligence_informants; „Casimir Pilenas“, *Wikipedia*, žiūrėta 2025 sausio 14, http://en.wikipedia.org/wiki/Casimir_Pilenas; „Казимир Пилена“, *ru.knowledgr.com*, žiūrėta 2025 sausio 14, <http://ru.knowledgr.com/03303028>; „Casimiro Pilenas“, *AcademiaLab*, žiūrėta 2025 sausio 14, [Casimiro Pilenas _ AcademiaLab](http://AcademiaLab).

³ Anušauskas, Arvydas, *Lietuvos žvalgyba 1918–1940*. Vilnius: Versus aureus, 2014; Higham, John, *Strangers in the Land. Patterns of American Nativism, 1860–1925*. New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press, 2002; Spence, Richard B., „Hidden Agendas: Spies, Lies and Intrigue Surrounding Trotsky’s American Visit of January–April 1917“, *Revolutionary Russia*, 2008, vol. 21, no. 1, 33–55; Misiūnas, Remigijus, *Informacinių kovų kryžkelėse: JAV lietuvių informacinės kovos XIX a. pabaigoje – 1922 m.* Vilnius: Versus aureus, 2004; Misiūnas, Remigijus, *Jo Didenybės prieglobstyje: Didžiosios Britanijos lietuviai Pirmojo pasaulinio karo metais*. Vilnius: Bonus animus, 2019.

⁴ Kronenbitter, Rita, „Paris Okhrana 1885–1905“, *Center for the Study of Intelligence, Studies Archive Indexes*, 2008, vol. 10, no. 3, 55–66, žiūrėta 2025 sausio 11, https://web.archive.org/web/20080312215629/https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/kent-csi/vol10no3/html/v10i3a06p_0012.htm; McClaughry, Virginia, „Casimir Pilenas and the Protocols of Zion Hoax“, *Encyclopedia of the Bad Guys* [V. McClaughry tinklaraštis], žiūrėta 2020 sausio 14, <https://mikemcclaughry.wordpress.com/virginias-research/casimir-pilenas-palmer/> (kopija asmeniniame archyve).

⁵ „Pilėnas (Palmer) Kazimieras“, in *Lietuvių enciklopedija*, t. XXII. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1960, 498. Straipsnelis anoniminis, bet jo autorius greičiausiai buvo Londono lietuvių parapijos klebonas Kazimieras Aloyzas Matulaitis; parapijos archyve išliko jo užrašai apie Pilėną (Londono Šv. Kazimiero parapijos archyvas, f. 4, b. 62, l. 304).

⁶ Anušauskas, *Lietuvos žvalgyba 1918–1940*, 42

⁷ A. Anušausko nuoroda į Piliečių apsaugos departamento archyvinę bylą (*ibid.*).

⁸ „Mirė Kazys Pilėnas New Yorke“, *Vienybė*, 1956 vasario 17, 1.

⁹ Gotthart, Charles, „Sleuth Tells of Bandit Gang Led by Stalin“, *Chicago Tribune*, 1947 lapkričio 16, 27.

redaktoriai. Tad K. Pilėnas galėjo atsidurti Rusijos revoliucionierių renginiuose ir nugirsti jų vadų kalbas, įsitaisęs, kaip vėliau pasakojo, kad ir drabužių spintoje. Negana to, jis tikino asmeniškai pažinojęs Leniną ir mėginęs užkirsti kelią Kobos–Stalino užsakytoms ekspropriacijoms Londone.¹⁰ Vis dėlto šalia tokių abejotinų prisiminimų – ir šaltiniais pagrįsti istorikų tyrimai (minėtų Richardo B. Spence'o, Johno Highamo), kuriuose minimas agento Kazio Pilėno–Palmerio vaidmuo realiuose įvykiuose.

Kas žinoma apie ankstyvąją K. Pilėno biografiją? Kaip ir dera sekliui, ji paini. Įvairiose anketose jis yra nurodęs bent tris gimimo datas ir vietas, tarp jų ir Kauną, tačiau greičiausiai gimė 1872 m. birželio 25 d. šalia Krinčino esančiame Miežiūnų kaime¹¹, kurio vieta Kauno gubernijoje, žvelgiant iš Londono ar Niujorko, beveik sutapo su Kaunu. Pradžios mokyklą baigęs Gulbinėnuose, įstojo į Mintajos gimnaziją, bet suspėjo baigti tik 4 klases – mirus tėvui (1888 m.) mokslus buvo priverstas nutraukti. Vis dėlto jo motina, pati baigusi progimnaziją, skatino savo sūnus siekti mokslo. Tolesni K. Pilėno pėdsakai veda į Subačių – ten geležinkelio stotyje su broliu Antanu ruošėsi tapti telegrafistais, vėliau – į Rygą, kurioje 1889 m. įsidarbino advokato raštinėje, išlaikė advokatūros egzaminą.¹²

Matyt, vengdamas šaukimo į carinės Rusijos armiją, sulaukęs 20-ties, K. Pilėnas su kitu savo broliu – Petru (1878–1916) – jau dirbo užsienyje, Oto von Mauderodės spaustuvėje Tilžėje. Ten K. Pilėnas prisijungė prie socialistinės krypties pogrindininkų, puoselėjusių svajones apie pasaulio pertvarką teisingesniais pagrindais. Be to, susipažino su Jurgiu Zauerveinu, net minimas kaip šio įžymiojo poligloto ir Prūsijos lietuvių tautinės savimonės žadintojo sekretorius, kurį laiką lydėjęs jį kelionėse po Vokietiją.¹³

Ši pažintis jaunajam K. Pilėnui galėjo būti lemtinga, mat J. Zauerveino nuopelnai lingvistikai, lietuvių bei kitų mažųjų tautų atgimimui persipynę su jo ryšiais Didžiosios Britanijos užsienio reikalų ministerijoje (URM). Ten jis nuolat lankydavosi, oficialiai – kviečiamas kaip nepamainomas specialistas, galintis identifikuoti iš kolonijų gaunamų raštų kalbas ir tuos raštus išversti, o neoficialiai – gaudamas britų žvalgybos užduočių. Tai greičiausiai nebuvo didelė paslaptis, antraip Juozas Tumas-Vaižgantas nebūtų taip drąsiai „Lietuvių literatūros draudžiamojo laiko paskaitose“ tvirtinęs, kad į Rytprūsius jis „atvyko anglų agentu, toli gražu ne lietuvių kalbos mokytis“¹⁴.

Pagrįsta būtų manyti, kad būtent J. Zauerveinas supažindino jaunuosius Pilėnus su žvalgybos abėcėle ir užsiminė apie jų kandidatūras Londone. Mat J. Zauerveinui ne savo noru apleidus Vokietiją, broliai Pilėnai irgi išvyko. 1895 m. jie apsigyveno Londone, nors likimo keliai juos buvo nuvedę ir į Glazgą, Paryžių. Londone Kazys susirado zecerio – rai-džių rinkėjo – darbą Lenkų socialistų partijos užsienyje laikraščio „Przedświt“ spaustuvėje. Čia, matyt, įgijo naudingų pažinčių tarp lenkų emigrantų; vėliau tvirtino, kad, dirbdamas

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ 1920 05 12 K. Pilėno „Asmens liudijimas“, Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA), f. 930, ap. 1, b. 483, l. 35; Kazys Pilėnas. Biografija, „Lietuviškosios enciklopedijos“ redakcija, Vaclovo Biržiškos fondas, 1931, Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – LNB RS), f. 32–121, l. 1–4. V. Biržiška nurodė dvi jo gimimo datas: 1872 m. birželio 13 d. ir 1876 m. birželio 12 d.

¹² *Ibid.*, l. 1.

¹³ *Ibid.*

¹⁴ Tumas, Juozas, *Lietuvių literatūros draudžiamojo laiko paskaitos*. Kaunas, 1925, 154.

spaustuvėje, pusę metų dalijosi būstu su bendradarbiu Ignacu Mościckiu¹⁵ – Lenkijos prezidentu, šaliai vadovavusiu 1926–1939 m.

Įsikūręs Londone, K. Pilėnas tapo vienu ryškesnių lietuvių bendruomenės veikėjų. Su negausiu būreliu kitų inteligentų jis telkė savo tautiečius į draugijas, klubus, Škotijoje ir Londone steigė lietuviškas parapijas ir ieškojo joms dvasininkų¹⁶, redagavo bei leido pirmuosius išeivių laikraščius¹⁷. Jo korespondencijas apie Londono lietuvių „krutėjimą“ nuolat spausdino Amerikos lietuvių laikraščiai. Jas K. Pilėnas pasirašinėjo savo pavarde ir slapyvardžiais Anglas, Perkūnas, Kipšuks, Malukis.¹⁸

Būdamas kairiųjų pažiūrų, K. Pilėnas neišvengė konflikto su Bažnyčia, nuolat veldavo si į kivirčius su kunigais ir bendruomene. Mat panašiai kaip Jonas Šliūpas Amerikoje, laisvamaniai inteligentai nemažai nusipelnė mobilizuodami Londono lietuvius, žadindami tautinę savimonę ir keldami socialines problemas. Tačiau jie nepajėgė galynėtis su dvasininkų įtaka ir buvo išstumti iš pačių neseniai įkurtų bažnytinių organizacijų.¹⁹ Ideologinė priešprieša ir lietuvių išeivijoje buvęs gajus kitaminčių ostrakizmas neabejotinai yra viena iš K. Pilėno veiklos prieštaringo vertinimo priežasčių.

Prieš Pirmąjį pasaulinį karą išeivijos spaudoje K. Pilėnas buvo apibūdinamas kaip „žymiausias apšviestunas [... kuris Londone] gana karštai darbavosi tautiškoje ir politiškoje dirvoje ir daug ką nuveikė“²⁰. Galima prielaida, kad, puoselėdamas Lietuvos valstybingumo idėją, jis ieškojo ryšio su kitų tautų veikėjais: 1910 m. Tėvynės mylėtojų draugystės klausytojams skaitė paskaitą apie airių kovą dėl savivaldos, reklamuodamasis, kad asmeniškai pažįsta Jamesą O’Connorą ir kitus žymiausius airių vadus.²¹ Juozui Gabriui-Paršaičiui 1911 m. Paryžiuje įkūrus Lietuvių informacijos biurą (įėjusį į europinę Pavergtųjų tautų sąjungą), tais pačiais metais K. Pilėnas su kitais įsteigė jo skyrių ir ėmė rinkti lėšas veiklai Londone.²²

¹⁵ Pilėnas, Kazys, „Keletas atsiminimų iš mano ir Vienybės praeities“, *Vienybė lietuvininkų*, 1936 vasario 14, 3.

¹⁶ Plačiau apie K. Pilėno veiklą organizuojant lietuvių parapijas: Matulaitis, Kazimieras Aloyzas, *Londono lietuviai. Jų kovos už savo bažnyčią ir jų visuomeniniai darbai*. Marijampolė: [Marijonų vienuolija], 1939; Raškauskas, Kęstutis, „Londono lietuvių katalikų bendruomenės savivaldos raida 1896–1930 m.“, *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 1 (15) (2013), 43; Laukaitytė, Regina, *Londono lietuvių Šv. Kazimiero bažnyčios šimtmetis*. Vilnius: LKMA, 2018, 42–46.

¹⁷ K. Pilėnas Glazge prisidėjo leidžiant laikraštį „Vaidelytė“ (1899); Londone 1900 m. išleido „Lietuvos sargą“, bet, neatsiradus pakankamai prenumeratorių, teisėjo vienas numeris; prisidėjo Belshilyje leidžiant „Laiką“ (1905–1906) (Kazys Pilėnas. Biografija, „Lietuviškosios enciklopedijos“ redakcija, LNB RS, f. 32–121, l. 2; Misiūnas, *Jo Didenybės prieglobstyje: Didžiosios Britanijos lietuviai Pirmojo pasaulinio karo metais*, 42, 45 ir kt.).

¹⁸ „Pilėnas (Palmer) Kazimieras“, in *Lietuvių enciklopedija*, t. XXII, 498.

¹⁹ Laukaitytė, *Londono lietuvių Šv. Kazimiero bažnyčios šimtmetis*, 50–51.

²⁰ Galijotas, „Londonas, Anglija“, *Katalikas*, 1912 spalio 10, 5. Čikagoje leistam laikraščiu „Lietuva“ pasitinkant 1913 metus, be žymiųjų epochos lietuvių – Vydūno, Miko Petrausko, Ksavero Vanagėlio, Antano Žmuidzinavičiaus ir kitų, palinkėjimų tautai išsakė ir K. Pilėnas („Ko jie linki lietuvių tautai 1913 metais?“, *Lietuva*, 1913 sausio 3, 3).

²¹ Gabrys, Juozas, „Atviras laiškas“, *Lietuva*, 1910 gruodžio 23, 5.

²² Gabrys, J., „Suvienytas vargiųjų tautų informacijos biuras Paryžiuje“, *Draugas*, 1911 gruodžio 21, 4.

Didžiosios Britanijos, JAV ir Rusijos žvalgybų tarnyboje

Brolių Kazio ir Petro Pilėnų ryšiai su išeiviais iš Rusijos imperijos, gausybės kalbų mokėjimas (laisvai kalbėjo lietuvių, rusų, lenkų, vokiečių, anglų kalbomis, mokėjo latviškai) sudomino britų žvalgybą. 1896 m. jie buvo užverbuoti pranešinėti apie radikaliųjų partijų veikėjų ir kitų atvykėlių iš Rusijos veikimą Didžiojoje Britanijoje. Pilėnai dirbo ir Rusijos užsienio žvalgybai. Remdamasis Hooverio instituto Stanforde archyve esančiais Rusijos Ochranos²³ dokumentais, istorikas R. B. Spence'as pateikia brolių Pilėnų bendradarbiavimo su Didžiosios Britanijos ir Rusijos imperijos žvalgybomis atvejį kaip žvalgybų keitimosi informacija ir net agentais pavyzdį²⁴. Ochranoje londoniškams Pilėnams (veikušiams „Valenrodo“ ir „Russellio“ slapyvardžiais) buvo duota ta pati užduotis – sekti Rusijos revoliucionierius.²⁵

Ši Pilėnų veikla nebuvo sėkminga, nes abiejų šalių žvalgybai nepavyko užkirsti kelio vienam garsiausių to meto nusikaltimų: keli iš Latvijos atvykę anarchistai 1910 m. Londone ginklu pasipriešino policijai, sutrukdžiusiai jiems įvykdyti kruopščiai parengtą juvelyrinės parduotuvės apiplėšimą. Piktadariai nušovė tris atsitiktinai juos pastebėjusius beginklius policininkus ir pasislėpė. Spauda audrino visuomenę pranešimais apie pavojingų ginkluotų nusikaltėlių paieškas. Juos aptikus viename sostinės Ist Endo (*East End*) namų, suėmimo operacijai buvo pasitelkta kariuomenė ir ugniagesiai, evakuoti aplinkinių namų gyventojai. Vidaus reikalų ministrui Vinstonui Čerčiliui iš už kampo stebint policijos operacijos sceną, ji pirmą kartą istorijoje buvo nufilmuota. Istorijon šie įvykiai įėjo pavadinimu „Houndsditch Murders“, apie juos parašyta knygų ir sukurta keletas meninių bei dokumentinių filmų.²⁶

²³ Ochra – Paryžiuje Piotro Račkovskio įsteigtas slaptosios policijos centras, organizavęs Europos šalyse veikusių Rusijos revoliucionierių, nelegalaus ginklų gabenimo sekimą.

²⁴ Spence, Richard, „Perfidious Albion: An Introduction to the Secret History of the British Empire“, *New Dawn* (Special Issue) 11 (Mar 2010), <https://www.newdawnmagazine.com/articles/secret-history/perfidious-albion-an-introduction-to-the-secret-history-of-the-british-empire>.

²⁵ Агафонов, Валериан, *Парижские тайны царской охраны*. Москва: Русь, 2004, 132. Knygos autorius – žinomas rusų geologas, eseras, XX a. pradžioje gyvenęs Paryžiuje. Jo žiniomis, Kazys ir Petras Pilėnai iš Ochranos gavo iš pradžių 600, vėliau 400 frankų atlygį; jis sumažintas dėl agentų neveiklumo. Pirmasis jų 1913 m., antrasis – 1912 m. savo veiklą Ochranoje baigė.

²⁶ Martínez, Lucía Blázquez, „Behind the Houndsditch Murders and the Sidney Street Siege. London, 1911“, *Academia*, 2023, https://www.academia.edu/99629586/Behind_the_Houndsditch_Murders_and_the_Sidney_Street_Siege_London_1911.

1 pav. Sulaikant nusikaltėlių iš Latvijos grupę 1910 m. (interneto ištekliai)

Kažkur minioje tą dieną galėjo stoviniuoti ir K. Pilėnas, vėliau žurnalistas pasakojęs, kad po kurtinančio susišaudymo aptiko skylę savo kepurėje (tai buvusi derbio skrybėlė). Viena iš suimtų anarchisčių Nina Vasiljeva vėliau jam sakiusi, kad juvelyrinės parduotuvės apiplėšimą buvo suplanavęs Koba-Josifas Džiugašvilis.²⁷ Anarchistų išpuolio tyrimo byla buvo gerai žinoma K. Pilėnui, nes jis dalyvavo nusikaltėlių teisme kaip vertėjas. Kita vertus, į viešumą tuomet iškilo jo brolio Petro vardas. Jis iki šiol neišnyksta iš sąmokslų teorijų šalininkų versijų, linkusių Petrą Pilėną įvardyti kaip vieną iš pagrindinių juvelyrinės parduotuvės apiplėšimo bylos veikėjų. Mat „Peter Pilenas“ visuomenę sukrėtusio nusikaltimo dieną išlipo iš laivo Amerikoje, Niujorko krantinėje. Tai traktuojama kaip jo – ciniškų britų valdžios planų sukompromituoti radikalius išeivius iš Rusijos vykdytojo – priedangos sandėris. Pro tinklaraštininkų akis neprasprūdo ir neaiškos jo žūties 1916 m. aplinkybės: suradus sunkiai atpažįstamą kūną, nebuvo įmanoma nustatyti dar jauno vyro mirties priežasties.²⁸

K. Pilėnas po įvykių Ist Ende liko Londone, dirbo Temzės teisme vertėju, kol Didžiosios Britanijos žvalgyba 1913 m. pabaigoje jį išsiuntė į Ameriką. JAV jis praleido visus Pirmojo pasaulinio karo metus, oficialiai dirbdamas prie laikraščio „Vienybė lietuvininkų“ redakcijos atidarytame „Rejentališkame ofise“ – savotiškame notarų-advokatų biure, siūliusiam skolų išieškojimo, draudimo, vertimo paslaugas.²⁹ Toks darbas, matyt, tiko neoficialiai K. Pilėno veiklai: jis susitikinėjo su įvairaus plauko veikėjais, atvykusiais iš Rusijos ir galinčiais suteikti naujausių žinių apie padėtį toje šalyje. Dalis šios jo veiklos rezultatų atsispindi Levo Trockio biografijose: būtent K. Pilėnas pranešė Didžiosios Britanijos žvalgybos šefui Williamui Wisemanui, kad iš Niujorko į Rusiją grįžtančiam jau pagarsėjusiam revoliucionieriui

²⁷ Gotthart, „Sleuth Tells of Bandit Gang Led by Stalin“, 27.

²⁸ McLaughry, „Casimir Pilenas and the Protocols of Zion Hoax“. Chaotiško, sensacingo demaskavimo stiliumi sukurto tinklaraščio autorė pateikia daug dokumentų faksimilių, tarp jų – P. Pilėno mirties liudijimą su kūną atpažinusio jo brolio Kazio parašu.

²⁹ [Reklaminis skelbimas], *Vienybė lietuvininkų*, 1914 gruodžio 2, 11.

L. Trockiui (pliaupiant lietui Niujorko krantinėje jį išlydėjo didžiulė bendraminčių minia) vokiečiai įteikė 10 tūkst. dolerių propagandai dėl Rusijos pasitraukimo iš karo kurstyti. Todėl pakeliui namo 1917 m. kovo 29 d. L. Trockis su žmona, vaikais ir bendrakeleiviais buvo suimtas Kanados Halifakso uoste ir kurį laiką internuotas. Vis dėlto bolševikus teko paleisti: pinigų nerasta, kilus skandalui juos išlaisvinti pareikalavo Rusijos laikinosios vyriausybės ministras pirmininkas Aleksandras Kerenskis.³⁰ Kaip ir buvo galima laukti, K. Pilėno paviešintas ir rusų politinės išeivijos pasigautas L. Trockio „demaskavimas“ sukėlė Niujorko vokiečių organizacijų reakciją: jos neigė savo ryšius su Vokietija ir mokėjusios L. Trockiui pinigų, išskyrus kuklų atsiskaitymą už pacifistines paskaitas. K. Pilėnui buvo prikišama, kad jo pranešimas apie Rusijos revoliucijos finansavimą buvęs melagingas.³¹

Karo metai buvo ne tik žvalgybų aukso amžius – žlungant imperijoms, pagreitį ėgavo pavergtų tautų išsivadavimo kovos. Kuriantis lietuvių politiniams centrums, išeiviai Amerikoje mėgino telkti finansus ir intelektualines pajėgas iš pradžių Lietuvos autonomijai, paskui ir nepriklausomybės idėjai viešinti, ieškojo būdų pasiekti pasaulio galinguosius. K. Pilėnas išeivijoje buvo matoma figūra.³² Remigijaus Misiūno manymu, lietuviai neišnaudojo jo pasiūlymų bei galimybių teikti žinias apie Lietuvos siekius Didžiosios Britanijos ambasadai JAV ir Amerikos institucijoms.³³ Pastangas koordinuotai veikti stabdė tarpusavio kivirčiai, įtarinėjimai, intrigos. Žinodami, kad K. Pilėnas dirbo žvalgybai, vieni jį kaltino vokiečiams simpatizuojančių lietuvių įdavimu britų saugumui, kiti skelbė, kad jis esąs Vokietijos šnipas. K. Pilėnas kompromitavosi mėginimais įtraukti į žvalgybos tinklą kai kuriuos pažįstamus lietuvius, kurie be skrupulų paviešino ir užduotis, ir už jas siūlytas sumas.³⁴

Amerikoje K. Pilėnas įsipainiojo į vieną didžiausių antisemitinių skandalų. Jis kilo baigiantis Pirmajam pasauliniam karui, kai visų šalių visuomenės ir vyriausybės dėmesį priklausė įvykiai Rusijoje. Ten valdžią užgrobė bolševikai pranašavo po dienos kitos prasidėsiančią „pasaulinę revoliuciją“. Vakaruose kilo nemaža antisemitizmo banga, nes Rusijos bolševikų partijos vadų plejadoje buvo daug žydų, o ir jais nebuvusieji įtarinėti besidangstantys įvairiais slapyvardžiais (net K. Pilėnas vienam britų žurnalui neigė gandą, kad Leninas esąs žydas³⁵).

1918 m. Amerikoje pasirodė vadinamieji „Siono išminčių protokolai“ – antisemitinė knyga apie neva sionistų rezgamą sąmokslą užvaldyti pasaulį. „Protokolai“ greitai plito, buvo išversti į anglų kalbą ir publikuoti: iš pradžių automobilių pramonės pradininko Henry'io Fordo pinigais leistame laikraštyje, o vėliau – atskirais leidimais įvairiausiomis

³⁰ Spence, „Hidden Agendas: Spies, Lies and Intrigue Surrounding Trotsky's American Visit of January–April 1917“; [Autorius nežinomas], „Trotsky, as He Left America, Vowed Vengeance in Allies“, *New York Tribune*, 1918 February 27, 2.

³¹ Lore, Ludwig, „From the „Volkszeitung“, *New York Tribune*, 1918 May 23, 8.

³² Ir JAV jis buvo vienas aktyviausių patriotinių išeivijos organizacijų narių: 1914 m. lapkritį Niujorke įkūrus Lietuvos gelbėjimo komiteto skyrių, buvo išrinktas sekretoriumi (komitetas kovoją dėl Lietuvos autonomijos ir rūpinosi krašto šalpa), buvo ir Lietuvos Neprigulmybės fondo narys; nors fondo nariai įsipareigojo kasmet, kol bus iškovota Lietuvai laisvė, mokėti po 10 dolerių, jis 1917–1918 m. sumokėjo 60 dol. („Lietuvos neprigulmybės fondo skyrius“, *Vienybė lietuvininkų*, 1917 kovo 17, 9; „Iš LNF raštinės“, *Vienybė lietuvininkų*, 1918 kovo 6, 5; „Išrinktas Brooklyno Lietuvių „Lietuvos Gelbėjimo komitetas“, *Vienybė lietuvininkų*, 1914 lapkričio 25, 10).

³³ Misiūnas, *Informacinių kovų kryžkelės: JAV lietuvių informacinės kovos XIX a. pabaigoje – 1922 m.*, 147.

³⁴ *Ibid.*, 156–157; „Lietuvos judošių klausimas aiškėja. K. Pilėnas esąs Anglijos agentas“, *Draugas*, 1917 rugsėjo 26, 3; „Šalyn juodieji šnipai iš lietuvių tarpo!“, *Draugas*, 1917 spalio 8, 2; Sekevičius, J., „Laiškas į redakciją“, *Vienybė lietuvininkų*, 1917 spalio 3, 6; 1917 09 29, 1917 10 09, 1917 10 19, 1917 10 25, 1917 10 30 K. Pilėno laiškas Matui Šalčiui iš Niujorko į Bostoną, LNB RS, f. 189–498, l. 3–15.

³⁵ Pilėnas, Casimir, „Russian Gold in America“, *Plain English* [London], 1921 April 09, 297.

kalbomis. Neilgai trukus įrodyta, kad „Protokolai“ yra klastotė. 1927 m. H. Fordas viešai atsiprašė už jų platinimo kampaniją, kuri istorijoje išliko kaip apgailėtinas antisemitizmo sklaidos pavyzdys. K. Pilėnas atliko šioک tokį vaidmenį, žurnalistams ir valdžios institucijoms aiškinantis, kaip „Protokolai“ pasiekė Ameriką ir kieno iniciatyva buvo platinami.³⁶

Nepaisant nesėkmių ir nusivylimų, Amerikoje pagaliau susiklostė K. Pilėno asmeninis gyvenimas: jau būdamas beveik pusamžis, 1919 m. spalio 7 d. Bronkse jis vedė prasilavinusią ir kairiosiomis politinėmis pažiūromis artimą lietuvaite Oną Totoriūtę (Anną Totores, 1878–1955, gimusią išeivių šeimoje Nantikoko (*Nanticoke*) miestelyje prie Plimuto, Pensilvanijoje).³⁷ Jiems gimė sūnūs Keistutis-Kay³⁸ (1921 m. Londone) ir Algirdas.

Po karo vykstant demobilizacijai ir mažinant Karo ministerijos etatus, 1919 m. K. Pilėnas neteko darbo (tos ministerijos karinės žvalgybos skyriuje jis dirbo nuo 1918 m. liepos 28 d., rekomenduotas Didžiosios Britanijos karo atašė).³⁹ Dar prieš karą nutrūko jo bendradarbiavimas su Rusijos imperijos užsienio žvalgyba. Iš britų žvalgybos jis buvo atleistas 1917 m. spalio 15 d.⁴⁰ (gali būti, kad ši data susijusi su tarptautinį skandalą sukėlusiu L. Trockio „demaskavimu“). Tad šeima nutarė grįžti į Londoną. K. Pilėno išvykimą pastebėjusi išeivių spauda pranešė, kad 1919 m. spalio 8 d. išvyko „geras publicistas ir žymus veikėjas“⁴¹.

Lietuvos žvalgyboje

Londone netrukus K. Pilėną nudžiugino puikus darbo pasiūlymas – jo patirtimi susidomėjo besikuriančios Lietuvos krašto apsauga. Šifruota telegrama diplomatiškai pasiteiravus, ar iš tiesų dirbo JAV karinėje žvalgyboje, jis buvo pakviestas prisidėti prie tos žinybos kūrimo gimtinėje kaip tikras lietuvis patriotas⁴², be to, savimeilę glostančiomis sąlygomis. Jam pasiūlytas pulkininko laipsnis ir 2 000 auksinų mėnesio atlyginimas, taip pat 5 000 auksinų persikraustymo išlaidoms, tarnyba žmonai⁴³. Skubiai remontuotas Pilėnams paskirtas penkių kambarių butas Kauno centre, Kęstučio gatvėje.

Į Kauną atvykęs K. Pilėnas buvo įdarbintas Krašto apsaugos ministerijos Generalinio štabo Žvalgybos skyriaus instruktoriumi. Generaliniame štabe jis dirbo neilgai – nuo

³⁶ Spence, Richard, „The Tsar’s Other Lieutenant: The Antisemitic Activities of Boris Lvovich Brasol, 1910–1960. Part I: Beilis, the Protocols, and Henry Ford“, *Journal for the Study of Antisemitism*, 2012 (June), žiūrėta 2025 sausio 11, <https://www.thefreelibrary.com/The+Tsar%27s+other+lieutenant%3a+the+antisemitic+activities+of+Boris...-a0303449897>.

³⁷ Ona Totoriūtė-Pilėnienė. Biografija, „Lietuviškosios enciklopedijos“ redakcija, Vaclovo Biržiškos fondas, 1933, LNB RS, f. 32–122, l. 1–2 ir kt. O. Pilėnienė pateko į enciklopediją dėl savo pačios nuopelnų: nuo XIX a. pabaigos buvo žinoma išeivijoje dėl veiklos Plimuto Lietuvaikių draugystėje ir Susivienijime lietuvių Amerikoje, jos vertimai ir straipsniai spausdinti „Tėvynės“ laikraščio priede „Moterų skyrius“. Per Pirmąjį pasaulinį karą ji dirbo Karo departamento Cenzūros skyriuje Vašingtone. Dėl tokios patirties Lietuvoje buvo įdarbinta Piliečių apsaugos departamento Spaudos skyriaus vedėja.

³⁸ „Casimir P Palmer in New York, New York, born abt. 1873, in the 1940 US Federal Census“, *Archives*, žiūrėta 2025 sausio 16, <http://www.archives.com/1940-census/casimir-palmer-ny-53902342>.

³⁹ 1919 06 30 JAV karo ministerijos Etatų skyriaus viršininko Wrisley’io Brown'o pažyma, LCVA, f. 930, ap. 1, b. 483, l. 50.

⁴⁰ [Autorius nežinomas], „Trotzky, as He Left America, Vowed Vengeance in Allies“, 2.

⁴¹ „Išvažiuoja C. Pilėnas“, *Vienybė lietuvininkų*, 1919 spalio 8, 8.

⁴² 1920 02 06 Žvalgybos skyriaus viršininko Mikalojaus Lipčiaus raštas K. Pilėnui, LCVA, f. 930, ap. 1, b. 483, l. 99.

⁴³ 1920 03 27 M. Lipčiaus raštas Lietuvos atstovybei Londone, LCVA, f. 930, ap. 1, b. 483, l. 81.

1920 m. balandžio vidurio iki liepos pabaigos⁴⁴, tada perėjo į aukštesnes (vicedirektoriaus) pareigas Piliečių apsaugos departamente, bet ir ten neužsibuvo.

Pilėnai taip ir neišsikūrė Lietuvoje. Generalinio štabo Kontržvalgybos dalies viršininkas Jonas Budrys vėliau atsiminimuose K. Pilėną apibūdino kaip „nedidelio horizonto ir orientacijos“ žmogų. Tuo įsitikinus, esą buvo su juo atsisveikinta.⁴⁵ Trys trumputės rekomendacijos, kurias K. Pilėnas pateikė Generaliniam štabui įsidarbindamas, iš tiesų nepatvirtina jo pasakotos legendos apie itin aukštas vadovaujamas pareigas Didžiosios Britanijos ir JAV žvalgyboje (skyrių vadovas, direktoriaus patarėjas). Jis greičiausiai viso labo rinko informaciją apie radikalių idėjų plitimą tarp imigrantų ir buvo vertinamas kaip keletu aktualių kalbų kalbą vertėjas, pagrindininkų įtakos darbininkams bei jų socialinių problemų ekspertas.

„Lietuvių enciklopedijos“ straipsnelio autoriaus žiniomis, K. Pilėnas „padaręs nusikaltimą pabėgo Anglijon ir 1922 Amerikon“⁴⁶. Nežinia, koks tai buvo nusikaltimas – K. Pilėno tarnybos byloje kompromituojančių duomenų nėra, jų nemini ir J. Budrys. Pats K. Pilėnas Amerikos lietuvių laikraščiui „Dirva“ tuomet tvirtino, kad iš Lietuvos išvažiavo dėl žmonos persekiojimo. Ši neteko darbo Piliečių apsaugos departamente, Lietuvos žvalgybai pašte sulaikius laikraščiu „Amerikos lietuviai“ siunčiamą straipsnį, kuriame ji kritikavo ministrą pirmininką Kazį Grinių.⁴⁷

ASMENS LIUDYMAS	
	
Šį liudymą ir fotografiją savo parašu ir valdžios antspauda tvirtinu	
parašas	viršininko
laipsnis	
1920 m. Gegužės	vieta mėn. 12 dieną.
*) Šioj vietoj liudymo savininkas pasirašo per fotografiją ir poperį.	
Pavardė	Pilėnas
Vardas	Kazys
Laipsnis	Tulkininkas
Dalis	Gener. št. Žvalgyb. skyrius
Gimęs	1879 m. Biržel. mėn. 13 d.
Apskritis	Panevėžio
Valsčius	Tulbinų
Gimimo vieta	Mėžiūnų kaim.
Parašas	Kazys Pilėnai

2 pav. Kazio Pilėno tarnybinis pažymėjimas, 1920 m. (LCVA)

⁴⁴ 1920 08 10 M. Lipčiaus pareiškimas Generalinio štabo viršininkui, LCVA, f. 930, ap. 1, b. 483, l. 102.

⁴⁵ Budrys, Jonas, *Atsiminimai. Kontržvalgyba Lietuvoje*. Vilnius: Žaltvykslė, 1991, 217.

⁴⁶ „Pilėnas (Palmer) Kazimieras“, in *Lietuvių enciklopedija*, t. XXII, 498.

⁴⁷ „K. Pilėno patyrimai Lietuvos reikaluose“, *Dirva*, 1921 lapkričio 18, 4.

Pilėnai grįžo į Londoną, o 1922 m. sausio 20 d. jis vienas, rugpjūtį – ir žmona su sūnu mi dar kartą perplaukė vandenyną ir visam laikui įsikūrė Niujorke. Tiesa, prieš išvykdamas K. Pilėnas praturtino savo biografiją sodriu pasakojimu apie 1921 m. vasaros įvykius, kai važinėjo po Europos sostines, spręsdamas Lietuvos valstybės pripažinimo problemą.

Vykstant nepriklausomybės kovoms ir generolui Liucjanui Želigovskiui užgrobus Vilnių (1920 m. spalį), baimintasi, kad Lenkija užims visą Lietuvą. Taigi, K. Pilėnas pasakojo, kad, siekdamas užkirsti tam kelią, apsilankė Londone ir Paryžiuje įsikūrusiose Lenkijos ir Lietuvos atstovybėse. Londone jis leidosi į derybas su Lenkijos atstovybės vadovais dėl patarėjo pareigų ir taip esą sužinojo pagrindinius lenkų argumentus prieš Lietuvą.⁴⁸ Paryžiuje (ten apsilankė tris kartus, finansuojant Lietuvos URM) įteikė keletą memorandumų – ministrui pirmininkui Aristide'ui Briandui, buvusiam prezidentui Raymond'ui Poincaré ir kitiems. Londone apie lenkų ir prancūzų „suokalbį“ užgrobti Lietuvą jis informavo premjerą Lloydą George'ą ir URM.⁴⁹ Vėliau prisiminė, kad dėl Lenkijos kėslų tuo metu kėlė triukšmą „New York American“ ir kituose JAV laikraščiuose: „Mano straipsniai sukėlė tokį triukšmą, ne tik tarp lenkų, bet ir tarp jų rėmėjų prancūzų, kad nuo to laiko apie Lietuvos sąjungą su Lenkija beveik nė negirdėti“⁵⁰, – savo nuopelnus apibendrino K. Pilėnas.

Sunku pasakyti, kokį vaidmenį jis iš tiesų atliko 1921 m. vasarą, kieno vardu teikė memorandumus. Gali būti, kad, neturėdamas tarnybos, tikėjosi savo pažintimis bei gebėjimais sudominti Lietuvos URM ir įsidarbinti Londono atstovybėje, tačiau greičiau susikūrė pernelyg savimi pasitikinčio avantiūristo ir plepaus savimybės įvaizdį (spaudoje negatyviai apibūdino atstovybėje dirbusius asmenis, viešino diplomatų tarpusavio intrigas). Taigi, netenka stebėtis, kad tuo svarbiu valstybingumo įtvirtinimo momentu jis netapo Lietuvos Respublikos Vyriausybės patikėtiniu koordinuojant ryšius su svarbiausiomis Europos sostinėmis.

Amerikoje

Amerikoje K. Pilėnas iš pradžių dirbo kompanijoje „Holmes Electric Protective“, kuri klestėjo kurdama ir vis tobulindama apsaugos nuo įsilaužimo įrangą. Ramioje tarnyboje jis ne kartą prisiminė praeitį, publikavo JAV spaudoje atsiminimų, straipsnių apie Lietuvą. Nusivylęs darbu Kaune ir palikęs gimtinę, K. Pilėnas nutolo nuo išeivių politinio gyvenimo ir bendruomenės. 1930 m., matyt, gavo JAV pilietybę⁵¹, nuo 1933 m. iki mirties 1956 m. Niujorke vadovavo privačiam biurui, kuris užsiėmė nuosavybės ir renginių apsauga⁵².

Greičiausiai savireklamos sumetimais jis dalydavo interviu, parašydavo straipsnelių į JAV spaudą, kurią lengvai sudomindavo savo tikra ar gerokai politinių įžymybių

⁴⁸ Galbūt dėl šios avantiūros, siekdamas pelnyti lenkų pasitikėjimą, jis 1921 m. paskelbė Lenkijos spaudoje J. Budrio atsiminimuose paminėtą Lietuvai labai priešišką straipsnį (Budrys, *Atsiminimai. Kontržvalgyba Lietuvoje*, 215).

⁴⁹ „K. Pilėno patyrimai Lietuvos reikaluose“, *Dirva*, 1921 gruodžio 2, 4.

⁵⁰ Pilėnas, „Keletas atsiminimų iš mano ir Vienybės praeities“, *Vienybė*, 1936 vasario 14, 3.

⁵¹ Kazio Pilėno-Palmerio 1930 m. birželio 20 d. pilietybės prašymo anketa, žiūrėta 2025 sausio 16, https://www.ancestry.com/search/categories/40/?name=casimir_palmer.

⁵² Biuras 1934 m. įsikūrė netoli Taimso aikštės (*Times Square*, Brodvėjūje) („Detektyvas K. Pilėnas-Palmer atidarė savo ofisą“, *Vienybė*, 1934 gegužės 18, 6). „Mirė Kazys Pilėnas New Yorke“, *Vienybė*, 1956 vasario 17, 1. Sulaukė 84-erių, paliko žmoną ir sūnų.

pavardėmis pagražinta žvalgybos veterano patirtimi. Žinios apie Lietuvą paprastai sukeldavo šurmulį išeivijoje, nes savo mintis K. Pilėnas dėstydavo be didesnės diplomatijos, siekdamas daugiau sensacijos nei objektyvumo. Pats kūrė savo legendą, prisistatydamas kaip „buvęs Lietuvos Karinės žvalgybos ir Piliečių apsaugos departamento direktorius“, „pulkininkas“.

Bene paskutinį sykį K. Pilėnas didelio spaudos dėmesio sulaukė 1934 m. Šį kartą jo bičiulis „Vienybės“ redaktorius Juozas Tysliava rašė: „Kai kada būna keistų dalykų. Žmogus pabunda, atsikelia iš ryto ir staiga apsižiūri, kad jo vardas žinomas visame pasaulyje.“⁵³ Kažin, ar taip išgarsėjo, bet laikraščiai pranešė apie K. Pilėno indėlį išaiškinant 1916 m. liepos 30-osios naktį Naujojo Džersio Juodojo Tomo salos prieplaukoje įvykdyto didžiulio amunicijos sproginimo užsakovus. Šis išpuolis (žuvo 7 žmonės, šimtai buvo sužeista, patirta didelių nuostolių, nuo sproginimo nukentėjo net Laisvės statula – nuo to laiko uždrausta lankyti degle esančią apžvalgos aikštelę) buvo viena iš priežasčių, paskatinusių JAV paskelbti karą Vokietijai. K. Pilėno pavardė mirgėjo laikraščiuose, esą jo dėka 1934 m. buvo pateikti svarūs įrodymai – Airijos nepriklausomybės kovų veikėjo Jameso Larkino liudijimas, kaip prie šio sabotažo prisidėjo Vokietija.⁵⁴ Amerika pateikė nacių Vokietijai 50 mln. dolerių nuostolių kompensavimo sąskaitą, kuri pradėta mokėti ir išmokėta po Antrojo pasaulinio karo.

* * *

K. Pilėnas pralenkė savo tėvynainius išeivijoje išprusimu ir plačiais interesais, socialiniu aktyvumu. Jis niekada neslėpė savo sąsajų su britų, JAV ir Lietuvos žvalgybomis, buvo labai viešas asmuo – apie savo žvalgybinius nuotykius pats rašė spaudoje, pasakojo žurnalistams. Panašiai kaip J. Gabrys-Paršaitis (su kuriuo buvo pažįstamas), nevengė skelbti savo nuopelnų, neretai perdėtų ir pagražintų politinių įžymybių pavardėmis. Toks „plepumas“ ir savimyla, konfliktiniai santykiai su dešiniųjų pažiūrų veikėjais, matyt, labiausiai nulėmė jo kaip avantiūristo etiketę ir sustabdė karjerą Lietuvoje.

K. Pilėnas paliko ryškių pėdsakų Didžiosios Britanijos ir Amerikos lietuvių išeivių istorijoje, kurioje pasirodė kaip patriotas ir atsidavęs bendruomenės veikėjas, vienas iš jos vadų. 1920–1921 m. nepritapęs atsikūrusioje Lietuvoje ir apsigyvenęs JAV, jis nutolo nuo lietuvių išeivių bendruomenės. Niekada Lietuvon nebegrįžusio K. Pilėno pavardė tebeintriguoja sąsajomis su žvalgybų archyvais ir kitados plačiai nuskambėjusiomis rezonansinėmis bylomis.

Literatūra

Anušauskas, Arvydas, *Lietuvos žvalgyba 1918–1940*. Vilnius: Versus aureus, 2014.

Higham, John, *Strangers in the Land. Patterns of American Nativism, 1860–1925*. New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press, 2002.

⁵³ Tysliava, Juozas, [vedamasis], *Vienybė*, 1934 balandžio 13, 1.

⁵⁴ [Pilėno-Palmerio laiškas], *Vienybė*, 1934 balandžio 12, 4.

- Kronenbitter, Rita, "Paris Okhrana 1885–1905", *Center for the Study of Intelligence, Studies Archive Indexes*, 2008, vol. 10, no. 3, 55–66, žiūrėta 2025 sausio 11, https://web.archive.org/web/20080312215629/https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/kent-csi/vol10no3/html/v10i3a06p_0012.htm.
- Laukaitytė, Regina, *Londono lietuvių Šv. Kazimiero bažnyčios šimtmetis*. Vilnius: LKMA, 2018.
- Martínez, Lucía Blázquez, "Behind the Houndsditch Murders and the Sidney Street Siege, London, 1911", *Academia*, 2023, https://www.academia.edu/99629586/Behind_the_Houndsditch_Murders_and_the_Sidney_Street_Siege_London_1911.
- Matulaitis, Kazimieras Aloyzas, *Londono lietuviai. Jų kovos už savo bažnyčią ir jų visuomeniniai darbai*. Marijampolė: [Marijonų vienuolija], 1939.
- McClaghry, Virginia, "Casimir Pilenas and the Protocols of Zion Hoax", *Encyclopedia of the Bad Guys*, žiūrėta 2020 sausio 14, <https://mikemcclaghry.wordpress.com/virginias-research/casimir-pilenas-palmer/> (kopija asmeniniame archyve).
- Misiūnas, Remigijus, *Informacinių kovų kryžkelėse: JAV lietuvių informacinės kovos XIX a. pabaigoje – 1922 m.* Vilnius: Versus aureus, 2004.
- Misiūnas, Remigijus, *Jo Didenybės prieglobstyje: Didžiosios Britanijos lietuviai Pirmojo pasaulinio karo metais*. Vilnius: Bonus animus, 2019.
- „Pilėnas (Palmer) Kazimieras“, in *Lietuvių enciklopedija*, t. XXII. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1960.
- Raškauskas, Kęstutis, „Londono lietuvių katalikų bendruomenės savivaldos raida 1896–1930 m.“, *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 1 (15) (2013), 39–53.
- Spence, Richard B., "Hidden Agendas: Spies, Lies and Intrigue Surrounding Trotsky's American Visit of January–April 1917", *Revolutionary Russia*, 2008 (June), vol. 21, no. 1, 33–55.
- Spence, Richard, "Perfidious Albion: An Introduction to the Secret History of the British Empire", *New Dawn* (Special Issue) 11 (Mar 2010), <https://www.newdawnmagazine.com/articles/secret-history/perfidious-albion-an-introduction-to-the-secret-history-of-the-british-empire>.
- Spence, Richard, "The Tsar's Other Lieutenant: The Antisemitic Activities of Boris Lvovich Brasol, 1910–1960. Part I: Beilis, the Protocols, and Henry Ford", *Journal for the Study of Antisemitism*, 2012 (June), žiūrėta 2025 sausio 11, <https://www.thefreelibrary.com/The+Tsar%27s+other+lieutenant%3a+the+antisemitic+activities+of+Boris...-a0303449897>.
- Агафонов, Валериан, *Парижские тайны царской охранки*. Москва: Русь, 2004.

Regina LAUKAITYTĖ

Lithuanian Institute of History, Lithuania

IN THE FOOTSTEPS OF THE LEGEND OF INTELLIGENCE VETERAN KAZYS PILĖNAS

Summary. This article explores the biography and activities of Kazys Pilėnas-Palmer (1872–1956), a Lithuanian émigré. In 1896–1922, he worked in the intelligence services of Great Britain, the United States, Tsarist Russia, and Lithuania, leaving his mark on several high-profile cases. At the turn

of the 20th century, while living in London and New York, he was among the most active early Lithuanian émigré organizers of cultural and political institutions, as well as a publisher of periodicals. Drawing on archival sources, historiography, and the press, the article examines who Pilėnas really was—an adventurer, as described in the *Lithuanian Encyclopedia* published in the U.S. in 1961, or a figure who built a solid career in exile.

Kazys Pilėnas surpassed his fellow émigrés in broad interests, and social engagement. He never concealed his leftist views or his ties to British, U.S., and Lithuanian intelligence. A very public figure, he wrote for newspapers and shared stories of his intelligence exploits with journalists. He did not shy away from promoting his accomplishments, often exaggerated and embellished with the names of famous political figures. Such “loquacity” and narcissism, as well as conflicting relationships with right-wing figures, apparently led to his being labeled an adventurer and halted his career in Lithuania.

Pilėnas left a distinct mark on the history of Lithuanian émigrés in Great Britain and America, where he appeared as a patriot and devoted community leader. After failing to find his place in Lithuania (where he briefly worked on organizing intelligence efforts in 1920–1921) he settled in the United States and distanced himself from the Lithuanian community. Although he never returned to Lithuania, Pilėnas’s name continues to intrigue due to his connections to intelligence archives and his involvement in once widely publicized cases.

Keywords: Kazys Pilėnas-Palmer, Lithuanian émigrés, Lithuanian intelligence.